

Struktura civilnog društva u Bosni i Hercegovini

Civilno društvo predstavlja pojam koji je u velikoj mjeri obilježio drugu polovinu 20. stoljeća i koji je svoju svojevrsnu renesansu, kako u normativnim teorijama tako i u praksi socijalnih pokreta, doživio ne samo u Zapadnoj Evropi nego i u državama Centralne i Istočne Evrope, a u vezi sa novim valom demokratizacije sve se više širi i na zemlje Jugoistočne Azije: Tajland, Kambodža, Vijetnam i Filipini. Ekspanzija i uspon civilnog društva u različitim nacionalnim političkim zajednicama povezana je ne samo sa potreba za promjenama i demokratizacijom političkih režima u zemljama, u kojima je sve to bilo zanemareno, nego sa rastom velikog broja NGOs i njihovim utjecajem na nivou države i na međunarodnom nivou, što je inspirisalo neke od autore da formulišu teoriju transnacionalnog (internacionalnog) civilnog društva.

Civilno društvo kao pojam nije ispunjen jednoznačnim sadržajem. Različite teorije: komunitarizam, liberalizam, diskursivna paradigma, radikalno demokratska teorija pod ovim pojmom podrazumjevaju različite sadržaje, tako da ne postoji jedna opšte prihvatljiva definicija civilnog društva. Ipak, ono što je zajedničko svim definicijama civilnog društva i što se može uzeti kao differentia specifica ovog pojma jeste njegova relativna autonomnost u odnosu na administrativno političku sferu i ekonomski subsistem.

Sljedeća važna karakteristika civilnog društva jeste i njegov demokratski karakter koji proizilazi iz same njegove suštine, koja se zasniva na principima solidarnosti, nenasilja slobode, pluralizma, samoorganizacije, tolerancije etc. Civilno društvo i demokratija su interaktivno povezani, jer civilno društvo stvara jedan participativni okvir za demokratiju. Svaki model demokratski pojmljenog civilnog društva treba da obuhvati sljedeće sastavne segmente: civilne aktere, vrijednosti i stavove, socijalni kapital i različite javnosti. Dakle, civilno društvo povezuje građnina, koji figurira kao nosilac građanskih prava, socijalne aktere (socijalne pokrete) civilnog društva i političke javnosti u zajedničko interaktivno polje i na taj način spaja principe autonmnosti, asocijativnosti i javnosti. Iz ovog proizilazi dvostruki karakter civilnog društva – anticipativni, negativna sloboda, koja omogućuje garantovana građanska prava i slobode, kao i participativni, pozitivna sloboda, koja se manifestuje u mogućnosti građana da u i preko organizacija i networking civilnog društva, ali i individualno raspravljaju o pitanjima od javnog interesa na svim nivoima institucionalne strukture i

da imaju utjecaja kroz komunikativnu moć na definisanje smjera javnih politika unutar političke zajednice.

Zahtjev, da se istraži značenje civilnog društva za ljudska prava, demokratiju, progres i jednakost, je isto tako ustanovljen kroz aktuelna politička i socijalna zbivanja ove zemlje: rastuće siromaštvo i socijalnu bijedu, nezaposlenost, političku apatiju širokih slojeva stanovništva, ostvarivanje političkih reformi etc. Civilno društvo u Bosni i Hercegovini nije, kao u drugim postkomunističkim zemljama, odigralo značajnu ulogu u procesu demokratskih promjena od autoritarnog režima i započinjanju procesa demokratske transformacije društva. Dalje, kao u većini postkomunističkih zemalja, u Bosni i Hercegovini nije odmah nakon promjena režima došlo do specifične strukturalne i funkcionalne transformacije civilnog društva, i do involviranja njegovih aktera u strukturu mehanizama političke moći, ili da pojedini lideri iz civilnog društva postanu članovi vladajućih političkih elita. Ovo nije dovelo do jedne paradoksalne situacije da se civilno društvo, koje po svom normativnom habitusu treba da stoji državi nasuprot, praktično poistovjeti sa njom. Civilno društvo u Bosni i Hercegovini je postalo nosilac jednog utopijskog projekta za savlađivanje rastućih socijalnih i političkih problema zemlje. Od organizacija i networking civilnog društva najmanje se očekuje dvojako: prvo, da ono pruži jedan doprinos za prevazilaženje socijalnih i političkih problema globalnog društva; drugo, da se ono zbog organizacijskih i djelatnih slabosti političkih institucija razvije u nosećeg aktera mlade i krhke demokratije. Upravo u posttotalitarnim društvima sa deficitima konsolidacije na ravni partijskog sistema i političkog posredovanja predstavljaju civilnodruštvene organizacije alternativu socijalnoj i političkoj participaciji djelatnih aktera.

Pored toga, autoritarni lideri političkih partija u političkom životu nastojali su da civilno društvo potisnu na ivicu društvenog djelovanja, polazeći od toga da je ono odigralo svoju demokratsku ulogu u rušenju autoritarnog režima i da svojim raspuštanjem treba da omogući nesmetan razvoj demokratske prakse. Takav pristup civilnom društvu je u potpunosti kontraproduktivan, jer je dalji razvoj civilnog društva od bitnog značaja za demokratsku konsolidaciju i jačanje povjerenja građana u institucionalni sistem. Civilno društvo sa svojom sposobnošću da oblikuje političke alternative, predlaže nacрте za donošenje novih zakona, kontroliše vladu i državne institucije, može doprinjeti tome, da otpočne proces demokratskih promjena, dalje može pomoći pružanju otpora povratku na oblike anahrone političke prakse i u dovršenju procesa transformacije, kao i učvršćenju i produbljenju demokratije. Prema tome, u svim fazama stabilizacije i

konsolidacije demokratije, jedno aktivno, nezavisno i antinacionano usmjereno civilno društvo je od bitnog značaja.

Kada je riječ o civilnom društvu u Bosni i Hercegovini danas, više od jednu deceniju nakon nakon završetka oružanih sukoba, može se konstatovati da je situacija znatno komplikovanije nego tokom devedesetih godina, jer civilno društvo ne samo da je potisnuto ili pritisnuto od strane struktura moći i mehanizama vlasti, nego je i dalje daleko od istinski razvijenog demokratskog civilnog društva kakvo postoji u modernim liberalnim demokratijama. Jedan od osnovnih nedostataka koji i dalje karakteriše civilno društvo u Bosni i Hercegovini jeste nepostojanje partnerskog odnosa između državnih institucija i civilnog društva, što se prije svega manifestuje u činjenici da je iz civilnog sektora dospio veliki broj prijedloga zakona koji nisu ni uzeti u razmatranje od strane institucija države, ili su bili odbacivani. Isto tako i nova politička elita, bar što se do sada može naslutiti, ne praktikuje transparentnost u odlučivanju i još uvijek se oslanja na jednosmjernu komunikaciju i jasno se vidi i nespremnost novih nosilaca moći da uspostave stvarni dijalog sa akterima civilnog društva kao što su nevladine organizacije. Dakle još uvijek postoji nepovjerenje institucionalne i političke moći u nevladin sektor, koji se shvata ne kao partner institucija države, nego kao njihov konkurent. A u takvim okolnostima civilno društvo ne može da obavlja jednu od svojih najvažnijih funkcija, a to je da bude kontrabalans i kontrolor vlasti, tako da državne institucije i dalje ostaju jedini akter u javnim poslovima etnički i religijski podjeljene političke zajednice.

Glavne barijere za dalji razvoj civilnog društva u Bosni i Hercegovini jesu: etnički nacionalizam, autoritarna politička kultura, socijalna bijeda i siromaštvo, sve veće socijalne razlike između različitih socijalnih grupa, sporo reformisanje političkih institucija, odsustvo etički odgovornih političkih elita ali i konstruktivne opozicije, nepostojanje ili slabo izražena tradicija postojanja civilnog društva. Ova ograničenja su uglavnom rezultat razvoja socijalnog i političkog sistema posle 1995. godine, ali je činjenica da se nove politički vladajuće elite ili nisu bile spremne ili nisu htjele da se ozbiljno pozabave ovim problemima, i da su se uglavnom oslanjale na strategiju nečinjenja dok god je to bilo moguće i da su na taj način propustile da naprave istinski diskontinuitet sa nedemokratskim autoritarnim političkim režimom.

Odsustvo demokratske političke socijalizacije i kulture, demokratskog načina regrutovanja političkih elita, što podrazumjeva postojanje vrijednosti: participativnosti, tolerancije, nenasilje, poštovanja različitosti, jeste manifestni problem u Bosni i Hercegovini, jer to znači i odsustvo građanina kao autentične, nezavisne i slobodne

ličnosti. Značajno ograničenje jeste i činjenica da je ovaj prostor još uvijek stigmatiziran naslijeđem rata, da etnički nacionalizam i religijski fundamentalizam instrumentalizirani u dnevno političke svrhe još uvijek nalaze ovdje njihov socijalni substrat i još ima značajan mobilizatorski i integracijski potencijal za reprodukciju nestabilnosti političke zajednice. Civilno društvo u ovoj zemlji posjeduje prvo posebnu relevantnost za stabilizaciju demokratije, pošto ova civilna sfera interesna stanja mnogih aktera u sebi ujedinjuje i sa tim u demokratskom pogledu ispunjava jednu centralnu funkciju za stvaranje, agregaciju i artikulaciju kolektivnih vrijednosti i interesa izvan političkih partija i parlamenata. Drugo, ovdje se radi o jednoj oblasti, koja u pogledu na inovacijske i kreativne resurse za dugoročnu stabilizaciju participativne demokratije ima u kontekstualnim uslova posttotalitarnih društava, jedno neizmjereno značenje. Unutar egzistentnih kontekstualnih uslova se razvija jedno demokratsko civilno društvo, pri čemu su njemu različite funkcije (posredovanje, komunikacije, kontrola, zaštita) pripisane.

Za razvoj civilnog društva od presudne važnosti jeste i eliminisanje diskursa ksenofobije, stigmatizacije i fundamentalizma iz političkog diskursa, medija, obrazovanja, socijalizacije etc. Esencijalni problem jeste i to što su socijalni akteri civilnog društva, u nemogućnosti da uspostave značajniju komunikaciju sa neformalnim javnim mnijenjem, građanima u velikom stepenu usmjereni ili okrenuti sami sebi. Tu se deducira svojevrsan paradoks karakterističan za civilno društvo u Bosni i Hercegovini, naime, civilno društvo nije samo u konfliktности sa institucijama administrativo političke strukture već i sa političkom zajednicom u cjelini. Očigledno je i nepovjerenje, nezainteresovanost građana prema NGOs. Vjerovatno takvoj predstavi je pogodovala politička apatičnost etnički i religijski segmentirane političke zajednice ali i činjenica da najveći dio kompleksa civilnog društva nema finansijske reusrse u Bosni i Hercegovini, već se finansira iz stranih izvora.

Iako postoji zaista veliki broj barijera za razvoj civilnog društva, bila bi pretjerana i falsificirana tvrdnja o nepostojanju ili zamiranju civilnog društva u Bosni i Hercegovini. Mnogo je tačnije konstatovati da se u današnjoj Bosni i Hercegovini proces konstituisanja politički autonomnog i demokratski uticajnog civilnog društva nalazi negdje na putu između normativnih vizija i zbiljskih ostvarenja, i da taj pravac razvoja nikako nije pravolinijski, već sadrži uspone i padove. A da bi se taj put uspješno prešao treba se ozbiljno pristupiti otklanjanju svih nabrojanih barijera i stalno imati na umu da je izgradnja istinskog civilnog društva dugotrajan i mukotrpan posao, dok je njegovo

urušavanje veoma jednostavno, ukoliko se odstupi od građanskih i demokratskih principa na kojima je sazdano civilno društvo i jedan demokratski poredak. Civilno društvo i pravna država žive i nestaju zajedno. Koliko smo daleko od istinski demokratske pravne zajednice, toliko smo udaljeni i od istinski razvijenog civilnog društva. Da je civilnom društvu pripisana istina jedna značajna uloga u demokratskim procesima, ali u biti njegov zadatak, da jednu promjenu sistema u cjelosti esencijalno koordinira ili da bude garant demokratske konsolidacije, iz različitih razloga prevazilazi njegove organizacijske potencijale.

Ipak, što je šire uznapredovala demokratska izgradnja javnih institucija i što su političke partije i interesna udruženja u društvima u tranziciji pustile dublje korijenje, utoliko su snažnije konsolidirajuće šanse za modernu demokratiju u istim društvima. Jer, demokratski pojmljeno oblikovanje stavova i želja u parlamentima, partijama i udruženjima upravo je upućeno na „importiranje neformalnih javnih mišljenja“, kako se ona mogu samo izvan „struktura jedne na moć orijentisane političke javnosti oblikovati“ (Habermas, 2001: 27). Rastući broj proaktivnih građana sebe više ne vidi u njihovim interesima reprezentovanim, kroz institucije parlamentarnog sistema i kroz od njih izabrane i sa obavezom vladanja opunomoćene elite, što se manifestuje kroz „rastuću tendenciju suzdržavanja od participacije u izborima. Nezadovoljstvo se reflektira u regresivnom načinu ponašanja, u okretanju privatnoj sferi i hedonističkim stilovima života“ (Müller, 1997: 328). Kao posljedice datog razvoja rezultiraju se ozbiljni socijalni rizici, kao što su gubitak civilnodemokratskog resursa i osamostaljivanje političke moći, koji, demokratske osnove legitimnosti Političkog u društvima sa etničkim i religijskim konfliktima, dovode u pitanje. Iz ovih razloga, logično je, konsekventno se opirati ovdje opisanom razvoju. Inkludiranje jednog, kao „subsumacija različitih aktera u jednoj komunitarnoj sferi sa vlastitom interakcijskom dinamikom i vanjskim djelovanjem, pojmljenog civilnog društva daje mogući doprinos stabiliziranju i institucionaliziranju“ (Lauth, Merkel, 1997: 1) demokratije u društvima u tranziciji. U pravilu, otuda dolaze u fokus istraživanja klasični politički i socijalni akteri: vlada i opozicija, militarne strukture, političke partije i udruženja. Ovo, pri tome, pokazuje da s tim još dugo neće biti obuhvaćeni svi djelatni akteri „koji su u dinamici sistemskih promjena i za konsolidaciju demokratije od epistemološke bitnosti. Jer su socijalni pokreti, inicijative za ljudska prava, pored drugih asocijacija, unutar isto tako involvirani, kao već dugo postojeće institucije u obliku crkava ili informativnih medija“ (Lauth, Merkel, 1997: 2). Pod datim kontekstualnim uslovima demokratija se može konsolidirati samo kroz

osnaživanje konsenzusa elita o fundamentalnim pretpostavkama, o vrijednostima i proceduralnim pravilima demokratije, o razvoju intermedijernih organizacija između društva (Lebenswelt) i države (Politik und Ökonomie), o vitaliziranju proaktivnog civilnog društva i o izgradnji socijalno pravednijih, tržišno ekonomskih institucija. Na ovaj način će politički subsistem biti demokratizovan i dekonstruisan i doveden u stanje da može ponuditi materijalna i simbolička dobra i životne šanse, koje od njega građani očekuju, tako da se legitimacijska osnova datog socijalnog poretka napaja iz stalnog prirasta mnoštva diferenciranih izvora i motiva (Merkel, Puhle, 1999: 248).

Civilno društvo u Bosni i Hercegovini oblikuje jedan javni, ali nikako bez moći - komunikativne, socijalne, političke - definisan socijalni prostor. Ono je strukturirano iz djelatnih socijalnih aktera sa vrlo diferenciranim kreativnim i artikulacijskim resursima, što se svodi na to, da isto tako unutar civilnog društva problematika moći i autoriteta postaje relevantna; jedno nepluralistično civilno društvo može za mladu demokratiju inkludirati opasnost, da onemogućava liberalno demokratske i pravno (državne) principe, isključuje etničke manjine ili da pojačava postojeće etničke i religijske fragmentacije. Ove moguće „sjenovite“ strane civilnodemokratskih aktera pojašnjavaju da, kod vrednovanja demokratski podržavajućih funkcija civilnog društva, treba biti akribijski diferencirano između socijalnih aktera koji se ekskluzivno angažuju za etnički ili religijski segmentirane zajednice i takvih, koji se saglasno njihovom civilitetu zalažu za ukupno društvo.

Na demokratskoj sceni u Bosni i Hercegovini otvaraju se, nasuprot tome, kontingentne mogućnosti djelovanja koje daleko prevazilaze uski akcijski horizont svakog pojedinačno odnosnog aktera. U pogledu na barijere u svakodnevnom praksisu aktera kod realizacije demokratskih normi i vrijednosti, na osnovu čega se manifestiraju parcijalna rješenja demokratije sa neznatnim demokratskim značenjem i mnogostruko se imobiliziraju još neiskorišteni demokratski resursi aktera, rezultira nužnošću za dopunjenim kooperativnim djelovanjem NGOs u formi mreže demokratski usmjerenih civilnodemokratskih aktivnosti. Tradicionalno problematičan odnos građana prema državi, etnička i religijska podjela društva i iz toga rezultirajući etnički konflikti, nedostatak demokratskih iskustava u političkoj kulturi, negativne reminiscencije na period autoritarne vladavine i neznatni legitimacijski resursi, kao i resursi uspjeha političkog subsistema, glavni su razlozi za neuspjeh demokratskih reformi u društvima u tranziciji. Otuda se u takvim društvima izoblikovala defektna i vrlo nestabilna demokratija.

U nastojanjima oko profiliranja jednog novog demokratsko teorijskog poimanja civilnog društva postaje prepoznatljivo, da pitanja kontura civilnodruštvene demokratije istovremeno futuristička pitanja liberalne demokratije predstavljaju. Pitanja građansko društvenog angažovanja, građansko društvenog identiteta i političke kulture su ovdje sa pitanjima institucionalne konceptualizacije reprezentativne demokratije i jedne rezultatno odnosne politike povezana. Politika dobija sa civilnim društvom jedan prostor u društvu, koji se ne samo kao socijalintegrativna i političko-kulturna pretpostavka demokratske države pojavljuje, nego isto i na procese oblikovanja volje i mnjenja djeluje i jedan doprinos političkoj integraciji liberalne demokratije liferuje. Zavisno od svakog izabranog opisivanja problema – dakle od toga, da li otprilike u jednom diferenciranom teorijskom pristupu pitanje politike identiteta i kulturne demokratizacije u prvi plan dolaze, da li u vezivanju na politički liberalizam prije svega legitimnost demokratske pravne države kroz autonomne javnosti civilnog društva se objašnjava, da li je iz jedne republikanističke perspektive o doprinosu civilnog društva izoblikovanju i kontinuiranosti građanskog smisla pitano, ili da li mogućnosti jedne demokratizacije i racionalizacije političkog odlučivanja bivaju apostrofirani – dolazi se u demokratsko teorijskom sklopu do problemsko riješavajućih strategija, koje nisu uvijek kompatibilne i sebe vrlo često uzajamno isključuju. U različito akcentuiranim poimanjima civilnodruštvene demokratije jasno dolazi do međusobno odvojenih diferencirajućih političkih pripisivanja funkcija na civilno društvo.

Kakav doprinos pruža civilno društvo za rješavanje političkih i socijalnih problema u kontekstualnim okvirima reduciranja (razgradnje) socijalne države i krize reprezentativne demokratije? Razvoj moderne liberalno pojmljne demokratije bio je kontinuirano od kriznih i konfliktnih situacije obilježen i iz jedne određene razvojne perspektive pojavljuje se ovo kao karakteristika ovih društava. Društvene konfliktne situacije i krizne situacije mogu kao nešto, što je imanentno, biti interpretirane i njihovo značenje za društvenu dinamiku je otuda apostrofirano. Nastupanje društvenih integracijskih problema (konflikata) ne vodi istovremeno prema integraciji i s tim anomičnim stanjima, nego isto u pravcu novih i raznolikih formi socijalne integracije: «Sposobnost demokratije jednog društva dakle ovisna je od toga, u kojoj se mjeri takvi konflikti i krize kao povod uzimaju, o tome se sporazumjeti, njih diskurzivno razriješiti i na taj način društvo u njegovim diferenciranim kontekstima nanovo otkriti. Za to je jedno autonomno civilno društvo potrebno.» U suprotnosti prema komunitarističkim konceptima (Walzer, Taylor, Sandel, MacIntyre), za koje su konflikti sa jednom

anomičnom situacijom društva izjednačeni, u jednom legitimacijskom diskursu su krizna i konfliktna problematika pluralističkog društva postala jednom temom, koja od djelatnih aktera diskurzivno treba biti perceptirana i razrješena. To znači, da legitimacijski diskurs teme indentifikuje, koje zbog konstelacija moći nisu javnim učinjene, i socijalne skupine identificira, kojima je jedan pristup prema javnom diskursu do sada uskraćen ostao i za čiju se participaciju u legitimacijskom diskursu treba zalagati. Dakle, prije nego što ukupni društveni problemi kao anomično stanje društva budu interpretirani, trebaju oni najprije kroz diskurs biti tematizirani. Sudjelovanje djelatnih aktera u prerađivanju problemskih situacija i konfliktnih situacija, «zacijelo čak na konstruisanju društva» je od većeg značaja, da bi se time opstojnost poretka društva kroz diskurzivni praksis osigurala. Koliko civilnog društva (civil society) jedna demokratija potrebuje, «nije nikakvo normativno, nego jedno empirijsko pitanje.» Prije svega, nastaju u modernim društvima uvijek nove socijalne mreže, životne forme, miljei, pokreti, koji se mogu kao lokalni akteri civilnog društva promatrati. Civilno društvo je otuda u demokratsko teorijskom modelu kao medijum promatrano, preko kojega problemi privatnih, ekonomskih, pravnih, socijalnih subpodručja u sferu političke javnosti dospijevaju. Civilnodruštvena javnost je zbog kompleksiteta funkcionalno diferenciranog društva samo za jedan potpuno definisan segment, deo političkog nadležna: prvo, ona indentifikuje društvene probleme; drugo mora komunikativna javnost ove probleme, fenomenološke forme kriza i konflikata, utjecajno moći tematizirati; i «napokon, ona mora po mogućnosti od eksperata unutar političkog sistema sprovedenu obradu ovih problema kontrolisati.» Ilegitimno osamostaljivanje političke nasuprot komunikativno (re)produkovanoj moći je utoliko otklonjeno, kako je komunikativno produkovana javnost identifikacijski i artikulacijski sposobna, latentne društvene probleme integracije identifikovati (korelacija između socijalne i političke integracije, socijalnih i političkih institucija, funkcionalnog diferenciranja i životnosvjetske strukture), djelotvorno tematizirati i na parlamentarni kompleks dalje transferirati. Rezonantno sposobna i autonomna javnost ovog oblika je ponovo upućena «na jedno socijalno institucionaliziranje u civilnodruštvenim asocijacijama i na jedno inkludiranje u liberalnu paradigmu političke kulture i socijalizacije.»

Uslovljeno kroz funkcionalno diferenciranje društva i socijalnu integraciju, dobijaju ljudi više komunikativnog prostora za opcije u svakodnevnici, da bi osobne biografije razvili, nove životne forme ispitali. Novonastali akteri tematiziraju određene probleme i traže potom inkluziju u pravno pojmljen politički sistem. U toku modernizacije je unutar

socijalne integracije jedna nova forma integracije sebi prokrčila put: *civilnodruštvena integracija*. Pri tome se radi o civilnodruštvenoj infrastrukturi, koja je progresivno značenje za koheziju društva poprimila. Djelatni akteri, kako je empirijski dokazivo, su u stanju, «iz njihovih individualnih životnih svjetova iskočiti, preko diverznih vrijednosnih orijentacija u svakodnevnici razumno orijentisano djelovati, subjavnosti uspostaviti. Društvene krize i konflikti su u ovom kontekstu prihvaćeni i diskurzivo obrađivani. Pored informalnih networking u životnim svjetovima su isto diskurzivna umrežavanja nastala,»¹ koja za održanje kohezivnosti društva uvijek na značaju dobivaju. Pored toga vodi ovaj razvoj isto «nastanku *novih formi komunikacije i solidarnosti* i prema tome, *oblikovanju novih formi politike kroz diskurzivno umrežavanje*»², koje su za održanje društva od velikog značaja. Krize i konflikti kao društveni integracijski problemi su zapravo kao fundament civilnog društva (civil society) tematizirani, jer tek krize i konflikti iniciraju javne procese učenja, u kojima od participirajućih diskurzivnih aktera diskurzivno novi konsenzusi nastaju i u civilnodruštvenom kontekstu paradigma društva ponovo još jedanput je tematizirana. Ipak institucionalna obuhvatnost političkih procesa posredovanja u civilnom društvu i u institucijama reprezentativne demokratije ima ne samo utjecaja na političko donošenje odluka, nego isto na socijalnu koheziju politički uređene zajednice. «Sa pogledom na djelovanja institucionalnog arrangement na političku socijalizaciju, manifestaciju jednog građanskog smisla i političku kulturu dolazi na prvo mjesto interaktivno djelovanje između političkog procesa i građanskog angažmana.»³ Esencijalno obilježje «refleksivne» demokratije je otuda kao jedno društveno prisvajanje političke (administrativne) moći odlučivanja i implementiranja pojmljeno, koje je prije kao dopuna političkom sustavu promatrano, nego kao konkurencija prema političkom mišljenju.⁴ U središtu modela refleksivne demokratije stoji traganje za mogućnostima jedne radikalnodemokratske reforme političkih institucija reprezentativne demokratije i institucionalnih formi demokratskog oblikovanja volje i procedura donošenja odluka. U osnovni ovog modela leži jedna koncepcija demokratske politike, koja to dozvoljava, demokratske ideale samozakonodavstva i samovladavine povezati i koja zahtijevima za jednim poboljšanjem

¹ Yildiz, 1999, str. 50.

² Ibid., str. 51.

³ Klein, 2001, str. 384.

⁴ Yildiz, 1999, str. 52. Pri tome se radi o sociokulturnom potencijalu oblikovanja, „koji je na inovaciju, refleksiju i prije svega na samorefleksiju usmjeren. Tako promatrano, to je pogrešno, od toga polaziti, da se političko rastvara, individualizirani individuumi sve više apolitični postaju i oni društvo gube iz vida.

legitimnosti, kvaliteta i efikasnosti demokratske politike isto pod uslovima visokog društvenog kompleksiteta popušta, bez toga da cijenu jedne dakekosežne medijacije participacijskih aspiracija mora platiti. U konceptu reflektivne demokratije povezuje se priznanje horizontalnih formi djelatnog koordiniranja sa traganjem za pristupačnim institucionalnim modelom, da bi participacija i javna deliberacija za jedno uvećanje racionaliteta političkog procesa mogli biti tematizirani. Za tematizaciju kriza i konflikata je jedna intaktna civilnodruštvena infrastruktura nužno potrebna, u kojoj su strukturalni uslovi za takve diskurzivne komunikacijske procese pretpostavljeni. U jednom demokratski pojmljenom liberalnom društvu ne trebaju odavno «sadržaji demokratskog oblikovanja mnjenja, institucionalne strukture, životne i asocijacijske forme etc. biti kroz one (pred)politička dešavanja, interese i konflikte determinisani, koji su spolja uneseni. Oni moraju iz samih sebe od participirajućih aktera biti usaglašeni. Svaki poseban normativni sadržaj, svaka specifična institucionalna regulacija i svaka determinisana interakcijska korelacija značenja mora u principu sporna ostati i za reviziju otvorena biti.»⁵ Za savlađivanje ovih konflikata ujedinjaju se socijalni akteri u različitim udruženjima, grupama, inicijativama i organizacijama, u kojima se važenje pravila odlučivanja u korelaciju sa racionalnim motivima (intencijama) socijalnih aktera dovode i od toga u sistemskoj perspektivi odustaje, njih interpretirati. Ovo se treba kao jedna bitna osnova za liberalnodemokratske principe i institucije promatrati, da oni u mediju javnog diskursa i političkih disencija uvijek ponovo mogu biti tematizirani i definisani. Tako je substancijalni pojam demokratije u datom smislu na «mogućnost racionalne regulacije konflikata između pojedinačnih životnih formi odnosi»⁶ i prema tome na hermeneutiku legitimaciono nezavisnog argumentativnog zasnivanja i plauzibilizacije konvencionalno djelatnih normi. Funkcionalno diferencirano društvo «vodilo je s jedne strane prema umnožavanju komunikacijskih prostora za opcije i s tim povezujući s

Individuue razvijaju jedno novo shvatanje politike (diskurzivno razumijevanje) u njihovoj svakodnevnicu, koje je prije svega protiv tradicionalnih, spolja unijetih formi politike, usmjereno.» (Ibid., str. 52.)

⁵ Ibid., str. 54. Jedan reflektivni institucionalizam morao bi prvo biti iz struktura državnog oblikovanja volje izdvojen i forme institucija političkog oblikovanja volje postati predmetom institucionalizirane procedure, pri čemu ce javnosti jedna posebna uloga kao «kao reflektivna meta-institucija biti pripisana. Drugo, moralo bi pravo ne više kao medijum državnog upravljanja, nego isto kao institucionalna medijalna instanca društvene samoorganizacije biti pojmljeno. To svakako pretpostavlja, da strukture produciranja, obrazloženja i primjene prava sebe osobno za tematiziranje njihove prikladnosti otvore. Treće morali bi sa obzirom na ustav prava slobode ne samo kao liberalna defanzivna prava biti pojmljena, nego kao i - u vezi sa u republikanizmu apostrofiranim značenjem pozitivne slobode - politička prava na reprodukcijski interakcijski sklop jednog demokratskog poretka biti usmjerena. Oni osiguravaju demokratsku samovladavinu i samozakonodavstvo kao i javnu deliberaciju kao uslove mogućnosti racionaliziranja političkog oblikovanja volje sa pravnom prisilom sankcija normativno. (Ibid., str. 55.)

⁶ Schmalz-Bruns, 1992, str. 194.

druge strane pluralizaciju» životnih formi, miljea, različitih networking, «koji isto konstantno konflikte i krize determinišu, ali koji ne mogu kroz jednu metasocijalnu garanciju biti riješeni, nego napokon moraju biti diskurzivno preuzeti i moraju biti riješeni. Isto forme diskurziviteta, kada one kao političko konfliktno rješenje nisu više nosive»⁷, postaju temom diskursa. Tako promatrano, dakle ne može samo sistemska integracija društvo držati na okupu, nego isto kriza i konflikti, «koji civilnodruštveno moraju biti diskutirani»⁸, doprinose integraciji društva, «tako da se integracija jednog individualiziranog i pluraliziranog društva osobno još kao jedan moment socijalnih integracijskih procesa može biti obuhvaćena.»⁹ Proceduralna racionalitet demokratskog procesa podruštvljavanja treba otuda u «mediju jednog procesualno definisanog i institucionalno reflektivno interpretiranog pojma političkog»¹⁰ biti produkovan. U diskusiji sa demokratskoteorijskim koncepcijama civilnog društva (civil society) stajala je mogućnost jačanja doprinosa civilnog društva političkom oblikovanju volje i usvajanju odluka u fokusu razmatranja. Demokratizacija institucionalne strukture reprezentativne demokratije je na ovoj pozadini jedno centralno značenje dobila. U ovoj perspektivi rezultira se jedna *antinomija* između civilnodruštvenog zahtijeva za oblikovanje i medijski upravljano administrativnog sistema (administrativna moć), *kojoj se* kroz komplementarne strategije decentralizacije i intenziviranja participacije socijalnih aktera može suprotno djelovati. «Na osnovu stajališta jedne racionalizacije procesa političkog oblikovanja volje i procesa usvajanja odluka je u konceptu jedne reflektivne demokratije civilno društvo (civil society) ne kao samodovoljan djelatni prostor, koji za socijalnu integraciju jednog kulturno pluralnog društva značajno doprinosi, nego kao intermedijarni prostor političkog tematiziran, čiju institucionalnu apstraktno teorijsku obuhvatnost osigurati može, da zahtijevi građanstva preko formi horizontalne samoorganizacije i kooperativnog problemskog rješavanja»¹¹ u jednom procesu političkog oblikovanja mnijenja i donošenja odluka jedno prikladno uvažavanje mogu

⁷ Yildiz, 1999, str. 56.

⁸ Frankenberg, 1997, str. 54.

⁹ Schmalz-Bruns, 1992, str. 194.

¹⁰ Ibid., str. 196.

¹¹ Klein, 2001, str. 387. Kao doprinos normativnoj teoriji demokratije predstavlja model reflektivne demokratije modele demokratske samovladavine i demokratskog samozakonodavstva u jednu relaciju uzajamnih korektura i čini pri tome jasno, da je jedno institucionalno teorijsko posredovanje etičkih i internih diskursa pod uslovima modernih društava na jedan način moguće, koji se na intencije Hegel pravne filozofije nadovezuje. Pretpostavka integrativnog razumijevanja demokratskog samoodređenja, koje modelu reflektivne demokratije u osnovi leži, je povezivanje samovladavine i samozakonodavstva pomoću meta-političkog principa deliberacije. To predstavlja uslov mogućnosti racionalizacije demokratske politike.

naći. Političko oblikovanje identiteta i izoblikovanje demokratske integracije zavise u bitnoj mjeri od stanja i svojstva političkih institucija i demokratskih procedura. Kroz konkretno djelovanje mogu građani društvene aktivnosti razviti, koje jednoj novoj kooperaciji između civilnodruštvenih aktera i medijski upravljanih političkih instanci vode. Potom, s tim stoji u vezi prije svega insistiranje na jednoj na demokratskim kriterijumima legitimnosti orijentisana izgradnja institucionalne endogene strukture civilnopolitičke sfere djelovanja, čije posredovanje sa životnosvjetskim, ekonomskim i državno političkim sferama djelovanje bez nje iluzionirano ostaje. Pored toga, dobija kroz ovaj interakcijsko analitički sklop interpretacija demokratskog legitimacijskog kriterijuma i aspiracije moći civilnog društva (civil society) osobno jednu strategijsku orijentaciju, pošto je pitanje akceptirano, sa kojim instrumentima i u kakvim institucionalnim formama civil society upravo nasuprot funkcionalnim imperativima prividno autonomnih funkcionalnih sistema, države i ekonomije, bi moglo doći do izražaja.¹² Takva koncepcija civilnog društva udaljava se dovoljno daleko od njegovog shvatanja kao jednog preddržavnog interakcijskog sklopa djelovanja. Zbog još nesagledivih dubinskih zahvata društvenih intervencija moderne države blagostanja s jedne strane, difuznosti hijerarhijske državne regulacije s druge strane, plediram za jedno „post-državno“ poimanje civilnog društva. Ovo poimanje se rastaje od jednog društveno teorijski neplauzibilno postojećeg dualizma države i društva i omogućava unutar političke teorije jedno drugo shvatanje postavljenog problema: u prvi plan od sada istupa traganje za prikladnim formama jedne političko institucionalne interakcije civilnodruštvenog i državnog oblikovanja volje u smislu jednog asocijacijsko političkog moderniziranja demokratije.

Literatura:

- Walzer, M. 1988: Exodus und Revolution, Berlin: Rotbuch.
- Walzer, M. 1991: Sphären der Gerechtigkeit, Frankfurt a.M. u. New York: Campus.
- Walzer, M. 1992: Zivile Gesellschaft und Amerikanische Demokratie, Berlin: Rotbuch.
- Walzer, M. 1993: Die kommunitaristische Kritik am Liberalismus; in: Honneth, A. (Hrsg.) 1993: Eine Debatte über die moralischen Grundlagen moderner Gesellschaften, Frankfurt a.M. und New York: Campus.

¹² Usp. o tome: Giegel, 1992, str. 96.

- Walzer, M. 1995: Was heißt die zivile Gesellschaft?; in: Brink den van, B. (Hrsg.) 1995: Bürgergesellschaft, Recht und Demokratie, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Yildiz, E. 1999: Was hält die Gesellschaft zusammen? Die zunehmende Bedeutung zivilgesellschaftlicher Infrastruktur; in: Dietrich-Bukow, W. und Ottersbach, M. (Hrsg.) 1999: Die Zivilgesellschaft im Zerreißprobe, Opladen: Leske und Budrich.